

УКРАЇНА

(19) UA

(11) 57288

(13) A

(51) 7 A61B5/16

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИДЕРЖАВНИЙ ДЕПАРТАМЕНТ
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ
ВЛАСНОСТІОПИС
ДО ДЕКЛАРАЦІЙНОГО ПАТЕНТУ
НА ВІНАХІДВидається під
відповідальність
власника
патенту

(54) СПОСІБ ПОБУДОВИ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ОЦІНКИ АБО САМООЦІНКИ

1

2

(21) 2002075775

(22) 12 07 2002

(24) 16 06 2003

(46) 16 06 2003, Бюл. № 6, 2003 р.

(72) Луцик Володимир Леонідович

(73) Луцик Володимир Леонідович

(57) Спосіб побудови семантичного простору міжособистісної оцінки або самооцінки шляхом процентного підрахунку балів, отриманих за розробленими чотириполюсними диференціально-ад'єктивними шкалами особистісних рис, та подання результатів як координатної гістограми в осях "соціальна бажаність" та "спрямованість"

Винахід належить до психології, а саме до експериментальної психосемантики.

У експериментально-психосемантичних та психолінгвістичних дослідженнях одним з основних методичних прийомів є побудова т.зв. семантичного простору. Семантичний простір - наочна геометрична модель, запропонована Ч.Е. Осгудом із співавт. (1957) та заснована на синестетичних властивостях свідомості - ефекти «злипання» оцінок, асоціацій, експектацій та ін. у стійкі групи чи фактори. Семантичний простір будується як п-мірна декартова координатна система, де об'єкти, значимі для індивідуума чи групи, точково репрезентовані своїми координатами, проекціями на оцінні осі. Осями служать гранично узагальнені, категоризовані сукупності ознак, використаних для опису даної змістовної області.

Першим етапом побудови семантичного простору є встановлення семантичних зв'язків аналізованих об'єктів. Для цього існує багато підходів (асоціативний, психолінгвістичний та ін.) та конкретних способів (метод підстановки, класифікація, умовно-рефлекторні методики та ін.). Одним з найбільш відомих прийомів є розроблена Ч. Осгудом техніка семантичного диференціала (СД). Підбирається серія градуйованих шкал, полюсами яких звичайно служать антоніми-прикметники (напр., «сильний - слабкий»). Аналізовані об'єкти оцінюються по кожній шкалі СД, мірою семантичної подібності об'єктів служать комплексні кореляції їх шкальних «профільів», установлювані статистичне (звичайно факторним аналізом). Це другий етап побудови семантичного простору: масив даних зводиться до декількох компактних, доступних для маркування та тлумачення (на третьому етапі) сенсовим факторам, котрі і є координатними

осями для проекції значень на них (Петренко В.Ф. Основи психосемантики - М. Изд-во МГУ - 1997).

Побудова факторно-координатного семантичного простору дає можливість досліджувати нюанси системи відносин, особливості сенсових осей, що структурують процеси сприйняття та категоризації, оцінити когнітивну складність суб'єкта, «вимірити» семантичну відстань між об'єктами, репрезентованими в суспільній чи індивідуальній свідомості, зіставити одиничні профілі із загально-груповими тенденціями і т.д. Але метод має й суттєві недоліки. Процедура СД досить трудомістка, чутлива до інтелектуального рівня та психічного статусу респондента, що, зокрема, утрудняє застосування методу в клінічній психодіагностиці. Немає однозначної думки щодо того, що саме вимірює методика (А.А. Леонтьев. Психолінгвістика - Л. 1967, Рабочая книга социолога - М. «Наука» - 1977, Петренко В.Ф. Основи психосемантики - М. Изд-во МГУ - 1997, Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике - СПб. «Питер Ком» - 1999). Маючи статистичну методологічну основу, техніка СД більш застосовна для групових та вибірових обстежень, ніж для індивідуальної діагностики. Але при цьому не можна не враховувати, що факторно-аналітична методологія сама по собі вельми дискусійна та проблематична. Ці методи «слишком сложны и запутанны, чтобы каждый исследователь мог точно понимать, какие преобразования стоят за ними» (Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии - СПб. «Речь» - 2001 - с. 7), вони «не сопровождаются, как правило, сколько-нибудь убедительным математико-статистическим анализом их свойств, но основаны на вычислительных рекомендациях эвристическо-

(13) A

(11) 57288

(19) UA

го или полуэвристического характера» (Математическая энциклопедия - М «Советская энциклопедия», 1984 - Т 5 - с 595) У підсумку усе зводиться до суто суб'єктивної дослідницької інтерпретації, тому що ніякого нового змісту фактори не породжують, будучи лише способом компактного представлення результатів вимірів (Кулагін Б В Основы профессиональной психодиагностики - Л «Медицина», 1984, Петренко В Ф Основы психосемантики - М Изд-во МГУ - 1997)

В основу винаходу поставлена задача розробити простий, наочний та інформативний спосіб побудови семантичного простору - шляхом процентного підрахунку балів, отриманих за чотириполюсними диференціально-ад'єктивними шкалами особистісних рис, та представлення результатів у вигляді координатної гістограми - що забезпечить можливість психосемантичного аналізу міжособистісної оцінки або самооцінки

Безпосереднім прототипом та методичною основою способу є прийом нейтралізації «фактора соціальної бажаності» у СД, запропонований Д Пібоді та розвинутий А Г Шмельовим (Пібоді Д, Шмелев А Г и др Психосемантический анализ стереотипов русского характера кросскультурный аспект // Вопросы психологии - 1993, №3, С 101 - 109) Дійсно, через ті чи інші чинники ад'єктивна писала іноді формулюється не зовсім вдало - так, що один з полюсів виявляється соціальне схвалюваним, первісно переважним у порівнянні з іншим полюсом У цьому випадку власне описова складова шкалювання інтерферує з емоційно-оціночною Напр, у біполярній парі «веселий-понурий» соціально-бажаний полюс лежить ліворуч Для подібних шкал Д Пібоді запропонував вводити до СД компенсуючу шкалу - синонімічну, однак сформульовану так, аби полюс соціальної бажаності знаходився праворуч, напр, «легковажний-поважний» У цитованій вище роботі Д Пібоді, А Г Шмельова та ін (1993) пропонується розглядати пару взаємно компенсованих шкал як чотириполюсну оцінно-описову модель особистісної риси, де крайні ступені виразності зв'язані з низкою, а «внутрішні» - з високою адаптивністю Наприклад, згадані конструкти «веселий-понурий» та «легковажний-поважний» розгортаються в модель, (Фіг 1)

Суть винаходу полягає в наступному Оскільки зазначена модель утворює нову чотирипозиційну порядкову шкалу, вона (саме у цій якості) використовується для семантико-диференціальної оцінки замість звичайної градуированої писали виду понурий, -2__-1__0__1__2 легковажний

Оцінна та описова складові, первісно «зчеплені» у чотириполюсному, конструкті, розділяються як дві семантичні осі Будується двовимірна координатно-семантична система, див, на фіг 2 - семантична розгортка чотириполюсної шкали

При цьому більш точними назвами осей пропонується вважати вісь абсцис - «спрямованість» особистісної риси (мається на увазі її, так би мовити, психологічна якість, яка відрізняє, скажімо, «збудженого» від «загальмованого»), вісь ординат - «соціальна бажаність» Верхня напівплощина охоплює, по визначенню (див фіг 1), помірну, со-

ціально-бажану виразність властивості та може бути названа «адаптивною зоною», а нижня, відповідно - «деадаптивною зоною»

Для конкретного дослідження формується набір чотирипозиційних шкал, побудованих за описаним вище принципом та оформлених як стандартний бланк Фрагмент такого бланка наведений на фіг 3

Респонденту пропонується по кожній шкалі вибрати ту оцінку, що найбільше підходить для опису його стану (чи стану іншої людини) Легко бачити, що будь-який вибір відповідає одному (й тільки одному) із квадрантів семантичного простору (фіг 2) Усі оцінки респондента чи групи сумуються, підраховуються процентні долі розподілу масиву оцінок по квадрантах Будується процентна гістограма, див Фіг 4 що наочно відбиває основні тенденції в самооцінці, в оцінюванні респондентом іншої людини або ін (у залежності від того, яке проводилося дослідження та як формулювалася інструкція)

Сума площ складає загальний обсяг оцінок Щоб витримувались реальні співвідношення площ як процентних долей, необхідно при побудові гістограм дотримуватися квадратної пропорції (напр, якщо прийнято масштаб 1% = 1 кв см, те для графічної передачі 17-процентної долі необхідно побудувати гістограму-квадрат зі стороною $\sqrt{17}$ см, тобто 4,12 см)

Приклад у психіатричній клініці досліджуються розходження між самооцінкою хворих з параноїдною формою шизофренії та оцінкою стану тих самих хворих лікарями-кураторами Зібрано (у техніці репертуарних решток) та ретельно вивчено конструкта, використовувани зазначеною категорією пацієнтів для оцінки своїх сусідів по палаті Відібрано найчастіше повторювані ад'єктиви, що відбивають ті особистісні якості, що реально значимі для інтерперсональної комунікації в терапевтичному середовищі психіатричного стаціонару Прикметники були згруповані компенсуючими парами - як описано вище У результаті синонімічного аналізу було сформовано 17 чотириполюсних конструктів, що пред'являлися хворим та їх лікуючим лікарям у вигляді стандартизованого бланка, див Фіг 5

Інструкція «з кожного набору виберіть ту оцінку, що на даний момент найбільше підходить для опису Вашого стану (психіатрам - « стану Вашого пацієнта») Обстежений 31 пацієнт та куратори кожного з них Побудовано семантичний простір, що наочно відбиває різницю в оцінках пацієнтів та їхніх кураторів На фіг 6 наведені основні тенденції в самооцінці хворих параноїдною формою шизофренії та оцінці стану тих же хворих їх лікуючими лікарями

Виявлено статистично значимі розходження (за критерієм Φ^* Фішера) Розрахунок лінійної кореляції (добутку моментів Пірсона) підтвердив ортогональність (незалежність) факторів «спрямованість» та «соціальна бажаність»

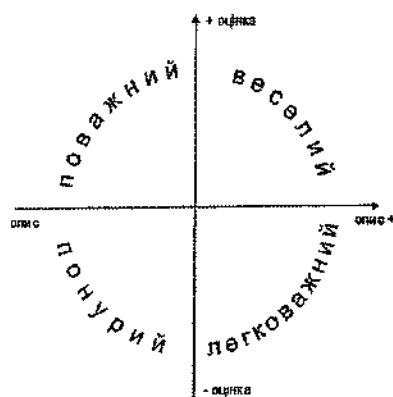
Отримані дані при необхідності легко можуть бути представлені в традиційній для експериментальної психосемантики точкової форми Для цього достатньо враховувати, що влучення в правий верхній квадрант семантичного простору еквіва-

лентно нарахуванню одного позитивного бала за обома факторами, оцінка, що відповідає лівому верхньому квадрантові, рівносильна одному позитивному балу по осі ординат та одному негативному - по осі абсцис, оцінка з лівого нижнього квадранта може інтерпретуватися як негативна за обома осями, нарешті, оцінка, що відповідає правому нижньому квадрантові, прирівнюється пози-

тивному балу по осі абсцис та негативному - по осі ординат. Якщо нараховані в такий спосіб сумарні бали прийняти за координати, графік здобуває вигляд і на фіг 7 наведена психосемантична репрезентація власного образу у свідомості хворих з параноїдною шизофренією та образу тих же хворих у свідомості їх кураторів.

Понурий	Поважний	Веселий	Легковажний
крайній ступінь виразності, висока адаптивність, соціальна небажаність	помірний, адаптивний ступінь виразності, соціальна бажаність		крайній ступінь виразності, низька адаптивність, соціальна небажаність

фiг. 1

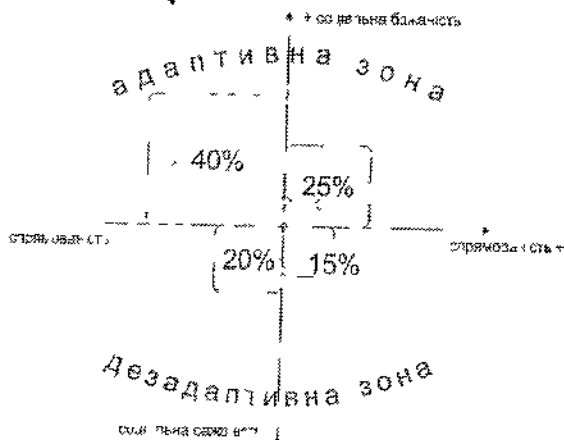

фiг. 2

відлюдкуватий	товариський
мовчазний	балакучий

підкорюєний	незалежний
поступливий	пекерований

фiг. 3

ф.г. 4

Рис. 7